

راهکارهای پایایی و مانایی خانواده متعالی

نجم‌السادات دهقانی^۱

چکیده

خانواده به‌عنوان بنیادی‌ترین نهاد اجتماعی، همواره در کانون توجه مکاتب فکری و دینی قرار داشته است. آموزه‌های اسلامی به‌طور خاص بر جایگاه رفیع و نقش بی‌بدیل خانواده در تعالی فردی و اجتماعی تأکید فراوان دارند. این مقاله با بهره‌گیری از پژوهش‌های علمی و منابع اسلامی، به تبیین مفهوم خانواده متعالی، ویژگی‌های محوری و راهکارهای عملی برای دستیابی به پایداری و مانایی آن می‌پردازد. خانواده متعالی، نهادی پویا و حیاتی است که اعضای آن با اتکا به ارزش‌های عمیق اخلاقی و دینی، در مسیر رشد و کمال فردی و جمعی گام برمی‌دارند. روابط در چنین خانواده‌ای بر پایه محبت، احترام متقابل، اعتماد و حمایت بی‌دریغ بنا شده و محیطی امن و آرام را برای زندگی فراهم می‌آورد. این خانواده‌ها، همانند سازمان‌های موفق، با برنامه‌ریزی‌های مشخص و معین، برای تحقق خواسته‌های مشروع خود تلاش می‌کنند. از ویژگی‌های بارز این خانواده‌ها می‌توان به تقویت معنویت، رعایت احترام، تواضع، تبادل عاطفی، همدلی، همکاری، نقش‌آفرینی مؤثر فرهنگ و دین، اهمیت آموزش و تربیت، تقویت ارتباطات خانوادگی و مدیریت صحیح اقتصادی اشاره کرد که همگی ضامن سلامت و سعادت آن هستند.

کلیدواژه: خانواده متعالی، پایداری خانواده، مانایی خانواده، تربیت اخلاقی و معنوی، مدیریت خانواده

مقدمه

خانواده، به‌عنوان اساسی‌ترین و کهن‌ترین نهاد اجتماعی بشر، همواره نقشی محوری و بی‌بدیل در شکل‌گیری، توسعه و پایداری جوامع بشری ایفا کرده است. این نهاد بنیادی، اولین بستر برای رشد و تکامل فردی، آموزش ارزش‌های اخلاقی، و تربیت نسلی سالم و بالنده محسوب می‌شود. در طول تاریخ، مکاتب فکری و دینی مختلف، از جمله اسلام، توجه ویژه‌ای به جایگاه و اهمیت خانواده داشته‌اند و آن را محکم‌ترین پناهگاه و مؤثرترین بستر برای تربیت انسان معرفی کرده‌اند.

۱. نویسنده، طلبه مدرسه علمیه حضرت زهرا (سلام الله علیها)، سطح دوم‌پدید

تقویت و ارتقای بنیان خانواده، امری حیاتی و اجتناب‌ناپذیر است که می‌طلبد نگاهی علمی و عمیق به آن صورت پذیرد. پرداختن به ابعاد گوناگون خانواده و ارائه راهکارهای عملی برای حفظ و ارتقای آن، نه تنها برای بقای فرد، بلکه برای سلامت و آینده جامعه ضرورت دارد. در میان مفاهیم مرتبط با خانواده، «خانواده متعالی» به عنوان یک الگوی آرمانی و در عین حال قابل دستیابی، مطرح می‌شود. این مفهوم ریشه در آموزه‌های غنی اسلامی و تجارب موفق زیستی انسان دارد و بر پایبندی به اصول و ارزش‌هایی استوار است که می‌تواند ضامن پایداری و رشد آن در طول زمان باشد. خانواده متعالی تنها به یک ساختار صرف محدود نمی‌شود، بلکه به مثابه یک نظام حیاتی و پویا عمل می‌کند که در آن هر یک از اعضا نه تنها به رشد فردی خود می‌اندیشند، بلکه باتکیه بر ارتباطات سازنده و محبت‌آمیز، در مسیر تعالی و کمال جمعی نیز مشارکت فعال دارند. همان‌گونه که در کتاب ارزشمند «مدیریت خانواده» (مدیریار) نیز به ابعاد سازمان‌یافته و برنامه‌ریزی محور خانواده اشاره شده است، این مقاله با الهام از مقاله علمی - پژوهشی «راهکارهای پایایی و مانایی خانواده متعالی» و با بهره‌گیری از منابع معتبر دینی و پژوهشی نظیر «المیزان فی تفسیر القرآن» (سید محمدحسین طباطبایی) برای درک عمیق آیات قرآنی درباره خانواده، و «الکافی» (محمد بن یعقوب کلینی) و «وسائل الشیعه» (محمد بن حسن حر عاملی) برای استخراج آموزه‌های ائمه معصومین (ع)، در پی آن است تا ابعاد گوناگون این نوع خانواده را مورد بررسی قرار دهد. هدف اصلی، ارائه درکی عمیق‌تر از مفهوم خانواده متعالی و تشریح ویژگی‌های کلیدی آن است که شامل تقویت معنویت، احترام متقابل، تواضع، تبادل عاطفی، همدلی و همکاری می‌شود. همچنین به نقش بی‌بدیل فرهنگ و دین در شکل‌گیری و تداوم این ویژگی‌ها و نیز اهمیت آموزش، اخلاق و تربیت در توانمندسازی اعضای خانواده برای مواجهه با چالش‌ها و مدیریت مؤثر روابط پرداخته خواهد شد؛ مطالبی است که در کتبی چون «تعلیم و تربیت در اسلام» (مرتضی مطهری) و «سیری در تربیت اسلامی» (مصطفی دلشاد تهرانی) بیان شده است. در نهایت، با توجه به اهمیت جنبه‌های مادی زندگی، به مدیریت صحیح اقتصادی در خانواده متعالی نیز اشاره خواهد شد تا تصویری جامع از این الگوی مطلوب ارائه گردد. امید است این تحلیل، راهگشای علاقه‌مندان به مبحث خانواده و ارتقای کیفیت زندگی خانوادگی در جامعه باشد و به پایداری خانواده‌ها در عصر حاضر کمک کند.

تعریف خانواده متعالی

خانواده متعالی به خانواده‌ای اطلاق می‌شود که اعضای آن فراتر از صرفاً زندگی در کنار یکدیگر، با برخورداری از ارزش‌های اخلاقی و دینی قوی و ریشه‌دار، به صورت هدفمند به سمت تعالی و رشد فردی و جمعی حرکت می‌کنند. این نوع خانواده‌ها، بنیان روابط خود را بر پایه‌های مستحکم ارتباطات محبت‌آمیز، احترام متقابل، اعتماد عمیق و حمایت بی‌دریغ بین اعضا بنا می‌نهند. در نتیجه، محیطی امن، آرام و سرشار از نشاط و بالندگی را برای زندگی فراهم می‌آورند. ویژگی بارز خانواده متعالی این است که اعضای آن همگام با یکدیگر و با درکی مشترک از اهداف، در جهت تأمین خواسته‌های مشروع و منطقی خانواده تلاش و حرکت می‌کنند. این تلاش صرفاً بر پایه احساسات لحظه‌ای نیست، بلکه همانند سازمان‌های موفق و کارآمد، دارای برنامه‌های مشخص و معین است که تمامی ابعاد زندگی خانوادگی، از

جمله جنبه‌های معنوی، اخلاقی، تربیتی، ارتباطی و اقتصادی را در بر می‌گیرد. به عبارت دیگر، خانواده متعالی یک واحد صرفاً زیستی نیست، بلکه یک نظام پویا و هدفمند است که برای رسیدن به کمال و سعادت، برنامه‌ریزی می‌کند و با همکاری و همدلی اعضا، این برنامه‌ها را به مرحله اجرا می‌گذارد (مدیریت خانواده، ۱۳۹۱، ص ۱).

ویژگی خانواده متعالی

دستیابی به مفهوم خانواده متعالی، مستلزم بروز و ظهور ویژگی‌های خاصی در روابط و تعاملات اعضای آن است که به بیان ویژگی‌های آن می‌پردازیم:

۱-۱ تقویت معنویت در خانواده

معنویت ستون فقرات خانواده متعالی است. این امر فراتر از انجام مناسک صرف، به معنای تزریق معرفت اسلامی، ارزش‌های دینی و اعمال عبادی به تاروپود زندگی روزمره است. والدین در این خانواده‌ها نقش‌محوری در تربیت معنوی فرزندان ایفا می‌کنند، به گونه‌ای که بینش، گرایش و کنش‌های معنوی آن‌ها به جامعه نیز تسری می‌یابد (حدیث ولایت، بیانات). حس مسئولیت معنوی در بین تمامی اعضا، از والدین تا فرزندان، جاری است.

بخشی از معنویت، عطوفت‌ورزی و احساس مثبت روحی است که در روان‌شناسی به آن هیجان اطلاق می‌شود. محبت و الفتی که والدین به فرزندان می‌بخشند و همدلی بین اعضا، کانون خانواده را از حس معنوی سرشار می‌کند. مقام معظم رهبری نیز بر مبنای عاطفه و محبت در روابط خانوادگی تأکید دارند، به گونه‌ای که این عطوفت از یک کانون به کانون دیگر سرریز شده و شادی و سرور را به ارمغان می‌آورد (حدیث ولایت، بیانات، ۱۳۸۵/۸/۱۸). حضور مؤثر معنویت در خانواده، نه تنها به ارتقای و پایداری آن کمک می‌کند، بلکه در معنویت اجتماعی و جامعه‌سازی نیز نقشی سرنوشت‌ساز ایفا می‌کند (علی‌بابایی، ۱۳۹۹، ص ۱۵۷). از این رو، مراقبت دائمی از کانون خانواده برای حضور پررنگ معنویات ضروری است، چرا که تمامی ارزش‌های معنوی را می‌توان از درون کانون گرم خانواده استخراج و در سطح جامعه گسترش داد (حدیث ولایت، بیانات، ۸۴/۳/۲۵).

۲-۱ احترام متقابل

احترام در اصطلاح عرفی به معنای گرامیداشت، بزرگداشت و تعظیم شخص است که با حفظ حرمت و حریم او لازم و هتک آن نارواست. این مفهوم بی‌ارتباط با معنای لغوی آن نیز نیست؛ زیرا شخص، چیز، مکان یا زمان محترم، دارای حرمت و حریمی است که حفظ آن لازم و هتک آن نارواست. اگر از محیط خانواده‌ای احترام و حفظ حرمت رخت بربندد، افراد خانواده نشاط و شکوفایی خود را از دست می‌دهند و به تدریج بر این باور می‌رسند که دیگر نزد یکدیگر ارزش و شایستگی احترام را ندارند. افراد در چنین خانواده‌ای بدون توجه به فرد دیگر و مشکلات و مسائل او به صورت کاملاً بی‌تفاوت، به نیازهای خود

می‌پردازند و در هنگام تزام نیازها، برای دستیابی به نیاز خود کاملاً بیگانه و بی‌رحمانه نسبت به اعضای خانواده خود برخورد می‌کنند. اما در خانواده متعالی، اعضا با رعایت احترام و کمال ادب با یکدیگر رفتار می‌کنند و زمان بیشتری را با یکدیگر صرف می‌کنند، با صبر و بردباری بیشتری با یکدیگر برخورد می‌کنند؛ پس با حفظ شأن و موقعیت یکدیگر محیطی مملو از شادی و نشاط در مسیر تعالی و رشد یکدیگر فراهم می‌سازند (پور محمدی، ۱۳۹۸، ص ۱۷)

۱-۳ تواضع و فروتنی

تواضع صفتی نیکو است که در دین مقدس اسلام همواره پیروان خود را به آن سفارش نموده و بندگان متواضع را به عنوان بندگان شایسته معرفی کرده است: "و عباد الرحمن الذین یمشون علی الارض هونا" (و بندگان خدای رحمان کسانی هستند که در روی زمین متواضعانه قدم برمی‌دارند) (قرآن کریم، فرقان، ۶۳). همچنین به پیامبر اسلام سفارش شده است: "و اخفض جناحک لمن اتبعک من المومنین" (و با پیروان با ایمانت متواضع و فروتن باش) (قرآن کریم، شعراء، ۲۱۵). با این توضیحات روشن می‌شود که تواضع هم در قرآن و هم در سیره معصومان (ع) بسیار مورد توجه و تأکید قرار گرفته است که نشان از اهمیت والای آن دارد. باتوجه به معنای تواضع و فروتنی و سفارش‌ها و تأکیدهای قرآن و تعالیم اسلامی به آن، تواضع از جمله عوامل مهمی است که کیان خانواده به آن بستگی دارد و اعضای خانواده باید در رعایت آن همت گمارند تا به تعالی و رشد دست یابند.

۱-۴ تبادل عاطفی و محبت

محبت را می‌توان به دو معنا گرفت: دوست‌داشتن و دلدادگی. محبت برای انسان یک نیاز طبیعی است. همان‌طور که انسان به آب و غذا نیاز دارد، به محبت نیز نیاز دارد و جایگاه این محبت را بیشتر در چهارچوب خانواده جستجو می‌کند. بررسی‌های متعدد ثابت کرده‌اند که کمبود محبت، مهم‌ترین عامل ناهنجاری‌های متعدد است و نبود محبت مشکلاتی را پدید می‌آورد که نهایتاً برای انسان زیان‌بخش است؛ بلکه زمینه را برای آشفته‌گی‌های اجتماعی نیز فراهم می‌کند (شکوهی، ۱۳۶۸، ص ۱۷۸).

قرآن کریم بر اساس اهمیت و ضرورت‌هایی که در ازدواج و خانواده وجود دارد، بر تحقق و سلامت به واسطه محبت تأکید فراوان دارد. در سوره روم چنین آمده است: "و من آیاته ان خلق لکم من انفسکم ازواجاً لتسکنوا الیها و جعل بینکم موده و رحمه" (و از نشانه‌های او این است که از [جنس] خودتان همسرانی برای شما آفرید تا بدان‌ها آرام گیرید، و میان شما دوستی و رحمت نهاد) (قرآن کریم، روم، ۲۱). این آیه با صراحت بیان می‌کند که خداوند برای شما یا برای بهره‌وری و نفع شما از جنس خودتان همسرانی را آفرید که از مواهب و آیات الهی هستند. آرامش‌بخشی ازدواج به این دلیل است که زن و مرد مکمل یکدیگر و مایه شکوفایی و نشاط یکدیگرند و هر یک بدون دیگری ناقص می‌مانند و چون هر ناقصی شوق تکامل دارد و هر نیازمندی میل طبیعی برای رفع نیاز خود دارد، پس طبیعی است میان یک موجود و مکمل او جاذبه نیرومند و میل طبیعی ایجاد شود که با رسیدن به آن احساس آرامش کند (طباطبایی، ۱۳۹۶، ص ۱۶).

عشق به خانواده، عطیه‌ای الهی است که تجلی مهر و مهربان‌ترین مهربانان در وجود فرد است، همچنان که خداوند متعال در سوره روم به آن اشاره فرموده است. محبت نسبت به اعضای خانواده، سبب نزول رحمت الهی می‌شود. در نگرش اسلامی، فرد ظرف وجود خویش را مالا مال از هدیه الهی عشق به خانواده می‌کند و بنا بر توصیه‌های شریعت، با خانواده خوش‌رفتاری می‌نماید. سفارش به ابراز محبت و دوستی در منابع دینی و سیره و سنت نبوی و خاندان مطهرش موج می‌زند. به‌عنوان نمونه در سیره عملی معصومان (ع) موارد بسیاری از ابراز محبت نسبت به اعضای خانواده را می‌توان یافت، از جمله عبارت‌های پرمهر و محبت پیامبر (ص) خطاب به فاطمه (س) مانند "فداها ابوها" (بحرانی، ۱۴۱۱ق، ۱: ۲۰۸) و "فاطمه بضعه منی" (مفید، ۱۴۱۳ق، ص ۲۶۰).

۱-۵ الگو رفتاری مثبت و همدلی

همدلی در خانواده یعنی درک همسر و پی‌بردن به زاویه دید او در مسائل که موجب الفت و صمیمیت بیشتر میان آن‌ها می‌شود. اگر فرد خود را در محیط خانواده تنها و بی‌یاور احساس کند به‌گونه‌ای که افراد خانواده برای او و خواسته‌هایش ارزشی قائل نباشند، فرد از پیمودن مسیر همدلی مأیوس می‌شود. چه‌بسا نبود همدلی باعث فروپاشی نظام خانواده و دور شدن و تحمل رنج راه مأیوس می‌شود. چه‌بسا نبود افراد خانواده از یکدیگر و آسیب به دیگر اعضای خانواده نیز گردد؛ بنابراین از دیگر ویژگی‌های خانواده متعالی همدلی و همراهی اعضای خانواده با همدیگر و تشخیص مصلحت زندگی و ترجیح آن بر منفعت شخصی است و این خصوصیات در پرتو همراهی اعضای خانواده اعم از زوجین و فرزندان، امکان‌پذیر است. قراردادهای و مقررات در این خانواده، مورد احترام است؛ ولی آنجا که پای مصلحت بزرگتری در میان باشد، هر یک از افراد خانواده از انعطاف‌پذیری روحی خاصی برخوردار می‌گردند که خواسته‌های فردی را فدای پیشبرد اهداف زندگی خواهد نمود (شرفی، ۱۳۷۲، ص ۶۶).

۱-۶ همکاری در خانواده

تعاون و همکاری در خانواده به معنای مشارکت در تمام امور خانواده است. همکاری در خانواده به دو صورت فیزیکی و مشارکت در تصمیم‌گیری است. همکاری سبب می‌شود که بار مسئولیت‌ها بر دوش یک نفر نمی‌افتد و صمیمیت و همدلی نیز بیشتر می‌شود، چنانچه پیامبر گرامی (ص) فرمودند: "من لم یأنف من خدمه العیال فهو كفاره للكبائر و یطفی غضب الرب و مهوور الحور العین و تزید فی الحسنات و الدرجات" (کسی که از خدمت به خانواده خود عاری نداشته باشد این کار كفاره گناهان بزرگ است و خشم خدا را فرومی‌نشاند و مهریه حورالعین است و بر حسنات و درجات او می‌افزاید) (طبرسی، ۱۴۰۸ق، ص ۱۳). در برخی از خانواده‌ها افراد با خودبتربینی، کمک در امور منزل را کسر شأن و مناسب شخصیت خویش نمی‌دانند، در صورتی‌که در خانواده متعالی، افراد باکمال فروتنی و بدون هیچ‌گونه ناراحتی، در تمامی امور حتی کارهای منزل همکار یکدیگر هستند.

(روزانه، بهبود روابط خانوادگی). به عبارت دیگر، آموزش در خانواده متعالی، یک رویکرد جامع است که تمام ابعاد رشد شناختی، عاطفی و رفتاری فرد را پوشش می‌دهد.

۲-۳ اخلاق، سنگ بنای روابط انسانی

اخلاق، به عنوان دومین رکن، به معنای پرورش فضایل و دوری از رذایل است که نقشی حیاتی در تعیین کیفیت روابط انسانی ایفا می‌کند. اخلاق و تربیت که دو اصل مهم پرورش و رشد انسان هستند، در گرو آموزش صحیح و تربیت صحیح قرار دارند و نتیجه آن دو نیز در اخلاق و رفتار متجلی می‌شود (مدیریت خانواده، ۱۳۹۱، ص ۲۸۸). هدف نهایی در این بخش، برطرف کردن مشکلات و به ارمغان آوردن شادی و نشاط برای خانواده است. در واقع، مهم‌ترین چیز در این سه مورد (آموزش، اخلاق و تربیت) هدف و غایت آنان است. پرورش عقل، استقلال فکری، قدرت تجزیه و تحلیل و حل مسئله، و قدرت تصمیم‌گیری بارزترین برون‌داد این هدف است (مصطفی دلشاد تهرانی، ۱۳۸۵، ص ۷۷). این توانمندی‌ها هستند که افراد را در فراگیری مهارت‌های زندگی یاری نموده و سبب اصلاح روابط انسانی و زندگی بهتر و موفقیت بیشتر آنان می‌شوند.

اصول اخلاقی مانند تقوا، عزت نفس، احترام متقابل، ایثار، بخشش، حسن معاشرت، محبت و عطف، صبر و بردباری، شادابی و حیا در هر خانواده‌ای ضروری هستند و فقدان یا کم‌رنگ بودن آن‌ها به والدین و سپس در تربیت فرزندان، آسیب جدی وارد می‌کند (سلیمی افجانی و احمدی، ۱۴۰۱، ص ۵).

۳-۳ تربیت، فرایند شکوفایی و جهت‌دهی

تربیت، به عنوان فرایندی پویا و هدفمند، وظیفه ساختن افراد انسان‌ها را بر عهده دارد. همان‌طور که شهید مطهری اشاره می‌کند، یک مکتب که دارای هدف‌های مشخص، مقررات همه‌جانبه، و دستگاه حقوقی، اقتصادی و سیاسی است، نمی‌تواند یک دستگاه خاص آموزشی نداشته باشد (مطهری، ۱۳۸۶، ص ۵۶). این بدین معناست که تربیت، یک جزء جدایی‌ناپذیر از هر نظام فکری و اجتماعی است.

هدف در تربیت آن است که بدانیم چگونه انسانی می‌خواهیم تربیت کنیم و بر فرض که تربیت مؤثر واقع شد، چه تحولی در انسان حاصل می‌گردد؛ و نیز بدانیم غایت تربیت چیست و با وصول به کدام اهداف کلی می‌توان به سمت آن غایت سیر کرد (مصطفی دلشاد تهرانی، ۱۳۸۵، ص ۷۷). خانواده، به عنوان نخستین نهاد تربیتی، نقش کلیدی در شکل‌دهی به شخصیت، ارزش‌ها و الگوهای رفتاری فرزندان دارد. تربیت صحیح در خانواده، منجر به تربیت نسلی می‌شود که نه تنها از کمالات فردی برخوردار است، بلکه می‌تواند به عنوان عضوی مؤثر و سازنده در جامعه حضور یابد.

به طور خلاصه، در خانواده متعالی، آموزش، اخلاق و تربیت نه تنها در کنار هم قرار می‌گیرند، بلکه در یک تعامل مستمر، یکدیگر را تقویت و تکمیل می‌کنند. آموزش، زیرساخت لازم برای یادگیری مهارت‌ها و کسب دانش را فراهم می‌آورد؛ اخلاق، قطب‌نمای درونی فرد را برای انتخاب مسیر صحیح و ایجاد روابط سالم تنظیم می‌کند؛ و تربیت، این دانش و فضایل اخلاقی را در وجود فرد نهادینه کرده و او را به

سمت کمال و سعادت هدایت می‌کند. این هم‌افزایی، بنیان خانواده را محکم ساخته و آن را به یک واحد پویا و بالنده تبدیل می‌کند.

۳. تقویت ارتباط خانوادگی

تأثیر شگرف آشنایی با مهارت‌های زندگی در استحکام زندگی خانوادگی، حقیقتی انکارناپذیر است. مهارت‌های زندگی شامل مواردی از جمله: مدیریت احساسات، مدیریت استرس، مهارت ارتباطی، مهارت مدیریت رابطه، خودآگاهی، تفکر خلاقانه، تفکر نقادانه، همدلی، تصمیم‌گیری و حل مسئله، نوعی تمرین‌های رفتاری هستند که به بهترین واکنش‌ها و رفتارهای افراد در موقعیت‌های مختلف زندگی کمک می‌کنند. این مهارت‌ها تضمین‌کننده سلامت روان اعضای خانواده هستند.

یکی از مهارت‌های بسیار مهم زندگی که باعث آرامش روانی و افزایش اعتماد متقابل زوجین می‌شود، مهارت ارتباطی است که به تقویت بنیان خانواده می‌انجامد. ابراز علاقه، سبب آرامش جسم و روح زوجین شده و عامل مؤثری در پیشگیری از طلاق است. امام رضا (ع) بر ابراز علاقه زبانی به همسر توجه ویژه‌ای داشته‌اند و می‌فرمایند: "اگر نسبت به کسی محبتی دارید، آن را آشکار کنید؛ زیرا اظهار دوستی نیمی از خردمندی به شمار می‌آید" (کلینی، ۱۴۰۷ق، ۲: ۶۱۵). همچنین می‌فرمایند: "زن و شوهر باید عواطف خود را در مورد یکدیگر علنی سازند و در این باره از خجالت و شرمساری پرهیز کنند" (حر عاملی، ۱۴۰۹ق، ۲۰: ۲۳).

۴. برقراری روابط در خانواده متعالی

در خانواده متعالی، هیچ‌کس در فکر قدرت‌طلبی و اثبات برتری خود نیست. همه به یک اندازه در شیرین‌شدن زندگی سهم دارند. اگر احساس موفق‌بودن، برنده بودن و امید داشتن بین اعضای خانواده تقسیم شود، دورنمای روشنی برای زندگی دارد؛ بنابراین، اعضای خانواده متعالی در کنار هم احساس امنیت و آرامش می‌کنند، نه احساس ترس، اضطراب، تنش یا درگیری. خانواده خوشبخت، علاقه، عشق و محبت خود را نسبت به هم ابراز می‌کنند، هم در رفتار و هم در گفتار. وقتی در خانواده مشکلی پیش می‌آید، بهترین کار، یافتن راه‌حل آن است؛ نه یافتن مقصر و گناهکار. ارتباط کلامی مهرآمیز، روابط میان خانواده را تقویت می‌کند و در برآورده‌شدن خواسته‌های همدیگر نقش بسزایی دارد (تلخیص از کتاب به رنگ زندگی، سقلاطونی، ص ۹۸).

۵. مسائل اقتصادی و مدیریت آن در خانواده متعالی

در کانون گرم خانواده متعالی، آرامش و شکوفایی تنها به پیوندهای عاطفی محدود نمی‌شود؛ بلکه مدیریت خردمندانه منابع اقتصادی نقشی بنیادین ایفا می‌کند. این خانواده‌ها، با رویکردی آینده‌نگر و برنامه‌محور، دخل و خرج را بادقت مدیریت کرده و بر اساس نیازهای واقعی، نه خواسته‌های کاذب، اولویت‌بندی می‌کنند. اصل محوری در اینجا، قناعت است؛ یک فضیلت اخلاقی که به معنای رضایت از داشته‌ها و رهایی از بند تجمل‌گرایی و رقابت‌های بی‌پایان است (مدیریت خانواده، ۱۳۹۱، ص ۱۸۴). این رویکرد، نه تنها از فشارهای مالی و اضطراب‌های ویرانگر جلوگیری می‌کند، بلکه فضایی از آسایش خاطر و برکت را در زندگی جاری می‌سازد. در نتیجه، اعضای خانواده با قلبی مطمئن‌تر، از مواهب موجود لذت برده و انرژی خود را صرف رشد معنوی و تحکیم روابط انسانی می‌کنند، تا مبادا ثروت وسیله‌ای برای تباهی شود.

۶-۱ برنامه‌ریزی اقتصادی

در بحث هزینه‌کردن و ایجاد تعادل بین دخل و خرج نیز نیاز به برنامه‌ریزی و مدیریت است. هر خانواده به‌مثابه یک بنگاه اقتصادی کوچک تلقی شده است که نیاز به مدیریت بر منابع دارد. صرفه‌جویی، قناعت و پرهیز از تجمل‌گرایی و چشم و هم‌چشمی از ملزومات اجرای مدیریت اقتصادی خانواده‌ها و ضامن موفقیت آن است.

۶-۲ راهکارهای موفقیت در اقتصاد خانواده

راهکارهای موفقیت در اقتصاد خانواده متعالی شامل برنامه‌ریزی دقیق، صرفه‌جویی و قناعت است. این رویکرد به خانواده کمک می‌کند تا با پرهیز از تجمل‌گرایی و مدیریت صحیح منابع، به پایداری مالی و آرامش دست یابد (مدیریت خانواده، ۱۳۹۱، ص ۱۸۴).

در خانواده متعالی، دستیابی به آرامش و پایداری تنها محدود به ابعاد معنوی و عاطفی نیست؛ بلکه مدیریت هوشمندانه اقتصادی نیز نقشی حیاتی ایفا می‌کند. این مدیریت شامل برنامه‌ریزی دقیق و آینده‌نگرانه برای دخل و خرج، و اولویت‌بندی نیازها بر اساس واقع‌بینی است. فراتر از صرفه‌جویی محض، قناعت به‌عنوان یک اصل اخلاقی و رفتاری، به معنای رضایت از داشته‌ها و پرهیز از چشم‌وهم‌چشمی، از بروز فشارهای مالی و اضطراب‌های ناشی از تجمل‌گرایی جلوگیری می‌کند (مدیریت خانواده، ۱۳۹۱، ص ۱۸۴). این رویکرد که ریشه در آموزه‌های دینی دارد، خانواده را از دام مصرف‌گرایی رها ساخته و به آن‌ها کمک می‌کند با آرامش خاطر، از مواهب زندگی بهره‌مند شوند و برکت را در داشته‌های خود ببینند.

امروزه منابع و مراجع زیادی با موضوع اقتصاد خانواده وجود دارد که مراجعه به آن‌ها، باعث رونق و شکوفایی اقتصادی، رشد و ترقی خانواده می‌شود. برای تأمین هزینه‌ها به اقتصادی حلال، سودآور و موفقیت‌آمیز نیاز است. مهم‌ترین نکته در مدیریت اقتصادی خانواده، دستیابی به الگوی صحیح مصرف، و

برقراری دستگاه درآمدی مناسب و حلال است. مدیریت اقتصادی خانواده باید بر اساس میزان درآمد هر یک از اعضای خانواده و هزینه‌ها تنظیم شود (مدیریت خانواده، ۱۳۹۱، ص ۱۸۴).

نتیجه‌گیری

مقاله حاضر با بررسی ابعاد مختلف خانواده متعالی، تصویری جامع از این نهاد حیاتی ارائه داد و بر نقش کلیدی آن در سعادت فردی و پایداری جامعه تأکید کرد. در مجموع، می‌توان نتیجه گرفت که خانواده متعالی صرفاً یک مفهوم آرمانی نیست، بلکه یک ساختار پویا و هدفمند است که با تعهد و تلاش مستمر اعضا و بر پایه اصول و ارزش‌های بنیادین قابل تحقق است.

همان‌طور که بیان شد، تعریف خانواده متعالی بر پایبندی به ارزش‌های اخلاقی و دینی قوی، حرکت به سمت تعالی فردی و جمعی، و ایجاد محیطی سرشار از محبت، احترام، اعتماد و حمایت متقابل استوار است. این خانواده‌ها، همچون یک سازمان کارآمد، با برنامه‌ریزی مشخص در جهت تأمین خواسته‌های مشروع خود گام برمی‌دارند.

ویژگی‌های محوری این نوع خانواده شامل تقویت معنویت (با تأکید بر نقش والدین و ابراز عطف)، احترام متقابل (که ضامن نشاط و شکوفایی است)، تواضع و فروتنی (که انسجام را تقویت می‌کند)، تبادل عاطفی و محبت (به‌عنوان نیازی طبیعی و بنیادین)، همدلی و الگوهای رفتاری مثبت (که به درک متقابل و فداکاری برای مصلحت جمعی منجر می‌شود)، و همکاری در تمام امور (که بار مسئولیت‌ها را تسهیل می‌کند) است.

علاوه بر این، مقاله به نقش درهم‌تنیده و حیاتی فرهنگ و دین در خانواده متعالی پرداخت. دین با چارچوب‌دهی به ارزش‌ها، هویت‌بخشی و معناآفرینی، و تقویت همبستگی و انسجام، بستری مستحکم برای خانواده فراهم می‌آورد. این آموزه‌ها در بستر فرهنگی جامعه نهادینه شده و به سبک زندگی خانواده جهت می‌دهند. آموزش، اخلاق و تربیت نیز به‌عنوان فرایندهای منسجم و پویا، اعضای خانواده را برای کسب کمالات انسانی، مهارت‌های زندگی، پرورش فضایل اخلاقی و توانایی حل مسئله آماده می‌سازند. هدف این سه رکن، پرورش انسان‌هایی با عقلانیت، استقلال فکری و قدرت تصمیم‌گیری است که به اصلاح روابط انسانی و دستیابی به زندگی بهتر کمک می‌کند. در نهایت، مدیریت مسائل اقتصادی از طریق برنامه‌ریزی دقیق، صرفه‌جویی، قناعت و پرهیز از تجمل‌گرایی نیز از ارکان مهم پایداری خانواده متعالی شمرده شد. این مقاله نشان داد که باتوجه به این ابعاد چندگانه، می‌توان به‌سوی ایجاد خانواده‌هایی گام برداشت که نه تنها محیطی امن و آرام برای اعضای خود فراهم می‌کنند، بلکه به‌عنوان سنگ بنای جامعه‌ای سالم، پویا و پیشرو عمل می‌کنند. دستیابی به خانواده متعالی، نیازمند تعهد مداوم به ارزش‌ها و اصول اسلامی و انسانی است تا بتواند در برابر چالش‌های زمانه پایدار بماند و نسل‌هایی بالنده را تربیت کند.

منابع

- قرآن کریم. ترجمه حسین انصاریان. تهران: پیروز.
- بحرانی، آل عصفور، ی. (۱۴۰۵ق). *الحدائق الناصره فی احکام العتره الطاره*. قم.
- دلشاد تهرانی، م. (۱۳۸۵). *سیری در تربیت اسلامی*. تهران: دریا.
- طباطبایی، س. (۱۳۹۶). *المیزان فی تفسیر القرآن*. تهران: دارالکتب السلامیه.
- کلینی، محمد بن یعقوب. (۱۴۰۷ق). *الکافی*. قم: دارالحديث.
- شریفی، ا. (۱۳۹۱). *همیشه بهار*. قم: معارف.
- سقلاطونی، م. (۱۳۹۱). *به رنگ زندگی*، مرکز پژوهشهای اسلامی صدا و سیماي جمهوری اسلامی.
- شکوهی، ی. (۱۳۶۸). *تعلیم و تربیت اسلامی*. تهران: تحقیقات و برنامه ریزی.
- مطهری، م. (۱۳۸۶). *تعلیم و تربیت در اسلام*. تهران: انتشارات صدرا.
- حر عاملی، م. (۱۴۰۹ق). *وسائل الشیعه*. قم: مؤسسه آل البيت.
- پناهی، ع. (۱۳۹۹). *خانواده از منظر دین و روان شناسی*، نشریه علمی وزارت علوم.
- پورمحمدی، ر. (۱۳۹۹). *واکاوی شاخص های اخلاقی خانواده متعالی در بهبود سبک زندگی از منظر قرآن*. نشریه فصلنامه بصیرت و تربیت اسلامی.
- تاجبخش، غ. (۱۴۰۱). *مقاله مؤلفه های خانواده پایدار و کارآمد از منظر امام رضا (ع)*. مجله بصیرت و تربیت اسلامی.
- سلیمی افجانی، م.، احمدی، م. (۱۴۰۱). *نقش اصول اخلاقی خانواده در تربیت اسلامی فرزندان*. نشریه مطالعات تربیتی و روانشناختی خانواده.
- صفورایی، م. (۱۳۹۰). *نقش اعتقادات، بینش ها و باورهای دینی در کارآمدی خانواده*، نشریه معرفت.
- ویکی فقه. *اخلاق خانواده*.
- www.modiriyar.com (۱۳۹۱). *مدیریت خانواده*.
- حدیث ولایت، بیانات (۱۳۸۵). *بیانات از مقام معظم رهبری*.